

رمز اندیشی ایرانیان باستان در خصوص نقش‌مایه عقاب و انعکاس آن روی برخی مصنوعات

الناز حدیدی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر دانشگاه الزهراء (س)
دکتر ابوالقاسم دادور دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده هنر دانشگاه الزهراء (س)
عباس اکبری عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری دانشگاه کاشان

چکیده: هدف اصلی این پژوهش مطالعه جایگاه نمادین و اساطیری نقش‌مایه عقاب در خلال رمزپردازی‌های ایرانیان باستان، و کشف تصاویر آن بر روی مصنوعات همچون تندیس‌ها و نقوش برجسته، فلزکاری‌ها، مسکوکات و منسوجات، از دوران هخامنشیان تا ساسانیان (قبل از اسلام) و نیز تحلیل میزان تأثیر و تأثیرات این نگاره در نقش‌مایه‌های سرزمین‌ها باستانی دیگر مانند یونان، روم و مصر می‌باشد. تصویر نمودن نقش عقاب بر روی آثار کهن، مبتنی بر عادات و عقاید دینی و کیهان‌شناختی دیرین ایرانیان بوده و مفاهیمی بسیار عمیق دارد. از این رو هنر و صنعت با تبعیت از این امر دست به آفرینش مصنوعاتی منقوش به این پرنده تیزپرواز زده‌اند تا بار معنایی آن‌را هرچه بهتر نمایش دهند. لذا در این مقاله سعی شده ضمن تبیین مقام اساطیری و سمبلیک این نقش‌مایه، به برخی از انواع صور آن بر روی مصنوعات مذکور، اشاره شده و جهت تکمیل مطالب مقایسه‌ای خلاصه از حضور موازی این نگاره در آثار تمدن‌های دیگری چون یونان، روم و مصر نیز به عمل آید. روش کار در تحقیق، اسنادی است و نتایج حاصل نشان می‌دهند که طرح و نقش عقاب‌های ایرانی نمادی از پادشاهی، سلطنت، قدرت، خورشید و ... بوده و ضمن تأثیرپذیری از عقاب‌های تمدن‌های دیگر، در پیدایش نقش‌مایه‌های جدید در هنر و صنعت آنان نیز بی‌تأثیر نبوده است.

واژگان کلیدی: عقاب، نقش‌مایه، نماد، مصنوعات

مقدمه

به نظر می‌رسد که هیچ پرنده‌ای به اندازه عقاب، دارای معانی سمبلیک و رمزآلود در تمدن‌های مختلفی چون ایران، یونان، مصر و ... نباشد، چنانکه در نظام‌های پیش از تاریخ، عقاب را موجودی ایزدی، برجسته و در خور پرستش می‌انگاشتند و درهر تمدنی دارای جایگاهی خاص می‌باشد؛ با این وجود معنای رمزی و نمادین آن عموماً در همه نقاط یکسان است. لذا مسأله‌ای که ممکن است مطرح شود این است که مرتبه و مقام این نقش‌مایه که در افسانه‌ها در جایگاهی والا و خداگونه قرار دارد، تا چه حد به کیهان‌شناختی ایرانیان باستان مرتبط بوده و این ارتباط چگونه با دانش اساطیری هنرمندان آن دوران، در زمینه اجرای تصویر عقاب روی مصنوعات مختلف، همراه شده است؟ مقاله حاضر ضمن در نظر داشتن مقام متعالی عقاب در اساطیر، بر آن است تا به روش اسنادی، به بررسی تصاویر این پرنده روی مصنوعات چون مجسمه‌ها، فلزکاری‌ها و منسوجات، پرداخته و در ادامه میزان تأثیر و تأثیرات این نگاره را در

بشر در آغاز پیدایش، قادر به احساس لایتناهی و بی‌کران بوده ولی امکان یافت واژگانی را که بیانگر احساس باشند، نداشته است؛ در نتیجه به نظر می‌رسد تحت تأثیرات دو وسیله مضاعف بیان یعنی زبان و رمز، نمادگرایی خودجوش اولیه‌ای پدید آمد که اکنون این نمادگرایی مبنای هرگونه دانش اساطیری و اسطوره‌شناسی به‌شمار می‌رود. با توجه به پژوهش‌های محققین و دانشمندان چنین برمی‌آید که رمز، نماد و اسطوره در زندگی ایرانیان باستان جایگاه ویژه‌ای داشته و بسیاری از هنرمندان ایرانی از آن‌ها در طراحی نقش و نگارهای مصنوعاتی با سابقه طولانی و پرباری در هنر، بهره برده‌اند.

نقش‌مایه عقاب یکی از نقوش مشترک بین تمدن‌های باستانی است که به دلیل داشتن ظاهری پرمصلابت و فیزیکی قدرتمند با عبور از منشور رمزآمیز فرهنگ و هنر ایشان، تعبیراتی مشترک و متقارن برجای گذارده است. در میان سایر پرندگان

◆ فهرست منابع فارسی

۱. آموزگار، ژاله، **تاریخ اساطیری ایران**، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۰.
۲. بابلون، ارنست، **سکه‌های ایران در دوران هخامنشی**، ترجمه: ملک‌زاده بیانی و خان‌بابا بیانی، تهران، چاپ انجمن آثار ملی، ۱۳۵۸.
۳. پوپ، آرتوراپهام، **با همکاری فیلیس آکرمین و اریک شرودر، شاهکارهای هنر ایران**، اقتباس و نگارش: پرویز ناتل‌خانلری، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۸۰.
۴. پوردوود، ابراهیم، **یشت‌ها**، تهران، انتشارات اساطیر، جلد دوم، ۱۳۷۷.
۵. پوررضا، رسول، **تاریخ تمدن و فرهنگ ایران باستان**، تهران، مؤلف، ۱۳۸۵.
۶. دادور، ابوالقاسم و منصور، الهام، درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادها ایران و هند در عهد باستان، تهران، انتشارات دانشگاه الزهراء (س) و کلهر، ۱۳۸۵.
۷. ریاضی، محمدرضا، **طرح‌ها و نقوش لباس‌ها و بافته‌های ساسانی**، تهران، انتشارات گنجینه هنر، ۱۳۸۱.
۸. زمردی، حمیرا، **نقد تطبیقی ادیان و اساطیر**، تهران، انتشارات زوار، ۱۳۸۲.
۹. ستاری، جلال، **مجموعه جهان اسطوره‌شناسی اسطوره ایرانی**، تهران، نشر مرکز، جلد دهم، ۱۳۸۵.
۱۰. سرافراز، علی‌اکبر و آورزمانی، فریدون، **سکه‌های ایران از آغاز تا دوران زندیه**، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۰.
۱۱. سرافراز، علی‌اکبر و فیروزمندی، بهمن، **باستان‌شناسی و هنر دوران تاریخی ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی**، تهران، انتشارات عفاف، ۱۳۸۱.
۱۲. سن، کریستین، **کیانیان**، ترجمه: ذبیح‌الله صفا، تهران، انتشارات شرکت علمی و فرهنگی، چاپ ششم، ۱۳۸۱.
۱۳. سودآور، ابوالعلاء، **فره ایزدی در آئین پادشاهی ایران باستان**، هوستون، آمریکا، نشر میرک، ۱۳۸۳.
۱۴. کالج، مالکوم، **اشکانیان**، ترجمه: مسعود رجب‌نیا، تهران، انتشارات هیرمند، ۱۳۸۰.
۱۵. گانتز، آن‌سی و جت، پل، **فلزکاری ایران در دوران**

◆ فهرست منابع تصاویر

- 1- http://www.downiran.net/upload/index.php?module=thumbnail&file=727_53upx33hozujgftq.jpg
- ۲- نفیسی، سعید، **تاریخ تمدن ایران ساسانی**، ضمیمه جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص ۳۲۴، ۱۳۴۴.
- ۳- دادور، ابوالقاسم، منصور، الهام، **درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادها ایران و هند در عهد باستان**، انتشارات دانشگاه الزهراء (س) و کلهر، تهران، ص ۱۳۲، ۱۳۸۵.
- ۴- هرمان، جورجینا، **تجدید حیات و تمدن در ایران باستان**، ترجمه: مهرداد وحدتی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ص ۱۵، ۱۳۷۳.
- ۵- نفیسی، سعید، **تاریخ تمدن ایران ساسانی**، ضمیمه جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص ۱۹، ۱۳۴۴.
- 6- <http://www.pardispars.blogfa.com/post-48.aspx>
- 7- http://www.metmuseum.org/toah/hd/prae/ho_10.230.1.htm#
- ۸- جمعی از نویسندگان، **هنر عصر هخامنشی، اشکانی و ساسانی**، کاتالوک مرکز فرهنگی و هنری رضا عباسی، بدون شماره صفحه، ۱۳۵۶.
- ۹- هرمان، جورجینا، **تجدید حیات و تمدن در ایران باستان**، ترجمه: مهرداد وحدتی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ص ۶۵، ۱۳۷۳.
- 10- Casson. Lionel (1965), **Ancient Egypt**, Time Incorporated, New York, P 158.

- ۱۱- ریاضی. محمدرضا، طرح‌ها و نقوش لباس‌ها و بافته‌های ساسانی، انتشارات گنجینه هنر، تهران، ص ۱۷۱، ۱۳۸۱.
- ۱۲- همان منبع، ص ۱۷۰.
- ۱۳- عکس از نگارنده، موزه ایران باستان.
- ۱۴- همان منبع.
- ۱۵- بابلون. ارنست، سکه‌های ایران در دوران هخامنشی، ترجمه: ملک‌زاده بیانی و خان‌بابا بیانی، تهران، چاپ انجمن آثار ملی، لوح ۳۲، ش ۱۲، ۱۳۵۸.
- ۱۶- همان منبع، لوح ۳۴، ش ۱۶.
- ۱۷- کالج. مالکوم، اشکانیان، ترجمه: مسعود رجب‌نیا، تهران، انتشارات هیرمند، ص ۱۸۷، ۱۳۸۰.
- ۱۸- بوسایلی. ماریو، شراتیو. ابرتو، هنر پارسی و ساسانی تاریخ هنر (۲)، ترجمه: یعقوب آژند، تهران، نشر مولی، ص ۱۵۵، ۱۳۸۶.
- ۱۹- هرمان. جورجینا، تجدید حیات و تمدن در ایران باستان، ترجمه: مهرداد وحدتی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۵۴، ۱۳۷۳.
- ۲۰- سرافراز. علی‌اکبر، آورزمانی. فریدون، سکه‌های ایران از آغاز تا دوران زندیه، تهران، انتشارات سمت، ص ۴۱، ۱۳۸۰.
- ۲۱- همان منبع، ص ۴۲.
- 22- <http://www.uq.edu.au/antiquities/c133>
- ۲۳- گاتر. آنسی، جت. پل، فلزکاری ایران در دوران هخامنشی، اشکانی، ساسانی، ترجمه: شهرام حیدرآبادیان، تهران، انتشارات گنجینه هنر، ص ۵۲، ۱۳۸۳.
- ۲۴- همان منبع.
- ۲۵- سرافراز. علی‌اکبر، آورزمانی. فریدون، سکه‌های ایران از آغاز تا دوران زندیه، تهران، انتشارات سمت، ص ۹۴، ۱۳۸۰.
- ۲۶- همان منبع.
- 27- A group of authors (2003), **The Encyclopedia of Ancient Myths and Culture**, A Quantum Book, Eagle, P 592.
- ۲۸- ریاضی. محمدرضا، طرح‌ها و نقوش لباس‌ها و بافته‌های ساسانی، تهران، انتشارات گنجینه هنر، ص ۱۲۶، ۱۳۸۱.
- ۲۹- همان منبع، ص ۱۲۷.
- ۳۰- همان منبع، ص ۱۴۷.
- ۳۱- همان منبع، ص ۱۰۶.
- ۳۲- پوپ. آرتوراپهام، با همکاری فیلیس آکرمن و اریک شرودر، شاهکارهای هنر ایران، اقتباس و نگارش: پرویز ناتل خانلری، چاپ دوم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ص ۱۶۲، ۱۳۸۰.
- 33- Onians, John (2004), *Atlas of World Art*, Larence King, UK, P 107.
- 34- Harris, Jennifer (2006), *5000 Years of Textiles*, British Museum Press, London, P 65.

◆ فهرست منابع اینترنتی

http://www.metmuseum.org/toah/hd/prae/ho_10.130.1.htm#2008/03/15

Mystical thought of Eagle motif in Ancient Iran and its effect on some of products

Elnaz Hadidi

(Student of M.A. in Art research, Alzahra University)

Dr. Aboulghasem Dadvar

(Member of academic board of Alzahra University)

Abbas Akbari

(Student of Doctorate in Art research, Tehran University)

This article is aimed at investigating the symbolic and mythical position of eagle's motif in ancient Persian mystic since during the Aechemenid kingdom to Sassanians (before Islam) and discovering some pictures of it on parts of crafts such as sculptures, relives, metal works, coins and textiles. This paper also examines the scope that has lead to influence the type of eagles shape in other ancient civilizations such as Greece, Rome and Egypt. Drawing the motif of eagle on the old works was based on Persian religious routines and beliefs and keyhan cognition and their cosmos knowledge which had profound contextual meaning. As a result art and craft followed this notion to create some masterpieces with many shapes of this swift-winged bird to show the true meaning of it. The article also tries to explain mythical and symbolic positions of the eagle besides showing some picture of it on crafts to other civilization such as Greece, Rome and Egypt. The method of research is documental analysis and the results reveal that the image of the eagle in ancient Persia was a the symbol of kingdom, monarchy, power, sun, etc. and the motives in many civilizations are mutually influenced by each other.

Keywords: Eagle, Motif, Symbol, Crafts

A symbolic and pictorial approach on Iranian talisman

Razieh Shirani

(Student of M.A. in handicraft of Al Zahra University)

Mysterious figures imported or even prepared because of being at the center of our attention, were important for different cultures and civilizations from old ages. They have visual attractions if their pictures are studied carefully. No researches have been done on this field. Besides having a common belief in these things, studying its symbolic and pictorial aspects is interesting while having its own problem.

This study is an attempt to study the figures of Iranian talisman which have picture making ability, letter an number figures as well. We can find the roles of people beliefs of different cultures and trades while studying the story of the pictures.

Keywords: Symbol, Figure, Talisman, Iranian